

ТОПОНІМІЧНІ НАЗВИ ДОНЕЧЧИНИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розповідається про географічні назви Донеччини, про історію назв у різні історичні періоди.

Ключові слова: *топонімія, назви міст, сіл, поселень.*

Abstract

This article describes the names of the Donetsk region, the history of names in different historical periods.

Keywords: *place names, names of cities, townes, villages,*

Тема виникнення географічних назв є цікавою та пізнавальною. Топонімія рідного краю викликає не лише інтерес, а й бажання глибше пізнати історію назв населених пунктів, річок, гір, озер.

Топоніміка (від грец. *τόπος* — місце і *ὄνομα* (ονομα) — ім'я, назва) — наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка розташована на стику трьох наук і використовує дані з трьох областей знань цих наук: географії, історії та лінгвістики. **Топонімія** — галузь ономастики, розділу мовознавства, що вивчає місцеві назви (топоніми). сукупність географічних назв певної території [1].

Донецьк заснований у 1869 р. як селище Юзівка, що виникло поблизу Овечого хутора навколо металургійного заводу. Це підприємство збудував англійський промисловець Джон Джеймс Юз. У 1924 р. *Юзівку* перейменували у *Сталіно*, а 1961 р. — у *Донецьк*. Сучасна назва міста походить від найменування річки *Донець*, від назви регіону — Донецького басейну, власне від Донецького кряжу, названого так завдяки його розміщенню уздовж ріки Донець.

Звідси і *Донбас*, *Донеччина*. Річка ж отримала свою назву від слова *Дон*, так давнє плем'я аланів, які є родичами осетинам Кавказу, називали всяку воду, звичайно і річки. У цьому можна пересвідчитися, знайшовши на карті річки Осетії.

Заселення земель в районі сучасного Донецька розпочато запорозькими козаками у XVII столітті, та донськими наприкінці XVIII століття. Історики та дослідники вважають датою заснування Донецька 1779 рік, оскільки в цьому році українські козаки заснували Олександрівку (нині — передмістя Донецька) після зруйнування Катериною II Запорізької Січі у 1775 році.

У 1775, після ліквідації Запорізької Січі землі, які входять сьогодні до складу Донецька, були віддані нащадкові Ізюмського полковника поручику Євдокиму Шидловському. На цих землях Шидловський в 1779 році заснував слободу *Олександрівка* (північно-східна частина Київського району м. Донецька) і *Крутоярівка* (більша частина Ворошиловського району м. Донецька). Перша дістала назву на честь його старшого сина Олександра, а друга — від яру, який розділяв поселення (його залишки і сьогодні обрамляють зі сходу Міський парк культури і відпочинку).

У кінці XVIII — на початку XIX століття на території сучасного Донецька утворилися ще кілька селищ: *Олексіївка*, *Катеринівка*, *Любимівка*, *Григорівка*, на території майбутнього міста вже існувала слобода *Олександрівка*, *Григорівка*, *Семенівка*, назви яких походять від власних імен.

У травні 1917 селище *Юзівка*, з населенням уже 70 тисяч мешканців, отримало статус міста. Головну частину населення селища становили переселенці з Центральної Росії та Південної України, греки Приазов'я.

Дореволюційна Юзівка ділилася на дві частини: Заводська — район металургійного заводу, де знаходилися *«Англійська колонія»* — район переселенців з Великої Британії, та *Новий Світ* — район мешкання чиновників та ремісників. Вплив англійської культури значно позначився на архітектурі та плануванню міста.

За останні 100 років місто періодично змінювало назви: Донéцьк (до 1917 — Олександрівка, 1917–1924 та 1941–1943 — Юзівка, у 1924–1941 та 1943–1961 — Сталін, Сталіне, Сталіно). У 1924 місто перейменовано на Сталіно — на честь сталеливарної промисловості. У 1932 місто стало адміністративним центром Сталінської області.

Місто розташоване в центральній частині Донбасу, на південь від Донецького кряжу. Географічно належить до степової зони, у верхів'ях річки *Кальміус* оточений невеликими лісами, пагорбами, ріками та озерами.

На території Донецької області люди жили дуже давно. Про це свідчать кам'яні знаряддя, знайдені біля села *Зелений Гай* у Тельманівському районі. Археологи вважають, що вони походять із стоянки давньокам'яної (палеолітичної) доби, яка тривала десь 300–140 тисяч літ тому. Молодшим виявилось рубило, що лежало в землі на березі річки *Кринки* поблизу міста *Амвросіївки* понад 120 тисяч літ. На захід від Донецька в басейнах річок *Вовчої* та *Сухих Ялів* розкопано розщеплені кремені й готові скребла для очистки шкіри з-перед 100–40 тисяч років тому.

Жили люди над *Сіверським Дінцем* в околиці сіл *Богородичне*, *Пришиба* й *Тетянівки* біля *Святогірська* (Слов'яногірська), *Дронівки* Бахмутського району й *Амвросіївки*. Коли потеплішало, в середньокам'яну добу (мезоліт, 14–10 тисяч літ тому) люди жили в урочищі *Минівський Яр* поблизу *Святогірська* й у долині безіменної річки, що впадає в *Осику*. В *Минівському Яру* знайдено декілька тогочасних сокир.

Дніпро-Донецька культура — найдавніша ознака спільності стародавнього населення території України в IV-тому тисячолітті до Христа.

У 1860-их роках за десять кілометрів од сучасного *Бахмута* гірничий інженер Носов натрапив на доісторичні виробки мідної руди, шлаки, деревне й кам'яне вугілля. В одному руднику шахтарі знайшли череп і кістки гірника, просочені міддю, в іншому — кам'яні й бронзові сокири. Наші предки самі добували й виплавляли чорну мідь і продавали свої вироби з неї у великих містах над Дніпром ще в III тисячолітті до Христа.

Новий етап в історії Донецьких степів — етап, що продовжується до кінця XVI ст і що характеризується повною відсутністю на цій території осідлості і панування тут кочового життя. У літературі цей період отримав образну назву періоду *«Дикого поля»*

Зібрані й систематизовані факти з історії заселення Донеччини XVI—XVIII століття дозволяють виділити в цьому процесі з урахуванням характеру й результатів такі періоди:

- XVI — перша половина XVII століття (заселення козацтвом)
- друга половина XVII — початок XVIII століття (народна колонізація)
- середина XVIII століття (заселення Слов'яносербії)
- остання чверть XVIII століття (роздача земель Запорізької Січі)

Після відновлення Запорізької Січі (створення Нової Січі) у середині XVIII ст. більша частина території Донеччини входила до земель *Кальміуської паланки* Війська Запорізького Низового.

До глибокої осені 1917 року (а в Маріуполі й Луганську до грудня 1917) українські партії й військові організації «Вільного козацтва» через своїх представників у радах тримають під контролем, окрім згадуваних *Лисичанська, Слов'яносербська, Бахмута, міста Юзівку, Єнакієво, Слов'янськ, Гришине, Костянтинівку, Дружківку, Волноваху, Ясинувату, Авдіївку*, повіти *Бахмутський, Слов'яносербський, Ізюмський, Луганський, Маріупольський, Старобільський*. Водночас, у вище означених 5 повітах утворені й діють Українські повітові ради, а в Маріуполі навіть окрема міська Українська рада.

Маріуполь — місто в Донецькій області на південному сході України, на березі Азовського моря в гирлі річок *Кальміус і Кальчик*. Сусідні селища міського типу *Старий Крим, Сартана, Талаковка*.

Бахмут (у 1924-2016 роках - *Артемівськ*) - місто в Донецькій області України, розташоване на річці Бахмут.

Місто *Ясинувата* знаходиться в центральній частині області у верхів'ях річок Кальміус і *Кривий Торець*.

Макіївка (до 1917 — *Дмитрівка*, у 1917-1931 — *Дмитріївський, Дмитріївськ, Дмитріївське*) — місто обласного підпорядкування, фактично північно-східне передмістя Донецька.

Торез. Населений пункт був утворений у 1778 році як невелике поселення біля злиття річок *Севостьянівка і Орлової* (басейн Міуса) кріпаками з різних губерній Росії. До 1800 року в слободі *Олексіївка*, з 1868 року поселення носило назву *Чистяково* на прізвище власника маєтку - Таганрозького купця Чистякова 16 липня 1964 року м. Чистяково перейменований в місто Торез на честь діяча французької комуністичної партії Моріса Тореза, який в молодості був шахтарем.

Сумно відоме з 17 липня 2014 року, в околицях міста Торез на ділянці місцевості між селами Розсипне і Грабово був збитий літак Boeing 777 авіакомпанії Malaysia Airlines. Загинули всі 298 чоловік, що знаходилися на борту літака.

Відомі на Донбасі назви населених пунктів: *Пелагеевка, Пятихатки, Лутугинський бугор, Червона Зирка, Жилмасив, Сімнадцатая, Грабово, Московское, Ровное, Балочное, Красный Луч, Рассыпное (селище), Рассыпное (село), Северное, Андреевка, Мочалино, Суховское, Горное, Шахтёрск, Контарное, Снежное, Терновое, Большая Шишовка, Червоний Жовтень, Мануйловка, Петровское*.

Гідроніміка (назви річок, озер). За 115 км на південь від Донецька розташоване *Азовське море*. Найбільші водосховища — Кальміуське водосховище (62+38 га, на річці Кальміус) і Донецьке море (206 га), найбільша річка — *Кальміус*, протікає центром міста, серед малих річок — *Асмолівка* (13 км); *Черепашкина* (23 км); *Бахмутка (Скоморошина)*; *Осікова*; *Піщана*; *Казенна*; *Богодухівка*.

Відомі назви ріки: *Сіверський Донéць* (також *Дінець* — річка півдня Східно-Європейської рівнини, що тече через Белгородську, Ростовську область Росії, Харківську, Донецьку й Луганську області України, і є найбільшою притокою Дону).

Назву річка отримала через те, що текла з Сіверського князівства, на відміну від витоків Дону, про що і пише мандрівник XVI століття Алессандро Гваньїні: «Є також інший Дон, менша ріка, котра бере свій початок у Сіверському князівстві, а називається Сіверський Донець. Ця річка вище від Азова впадає у великий Дон».

Цікаво досліджувати назви рідних місць, знати історію, етимологію. Варто починати з власного імені, прізвища, вулиці, міста тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Янко М. Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник. — К.: «Знання», 1998.
2. Лаврів Петро. Історія Південно-Східної України / П. Лаврів. — К.: Українська видавнича спілка, 1996.

3. Петро Лаврів. Історія південно-східної України/ Петро Лаврів . — Львів: «Слово», 1992. — 152 с.
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Донецьк>.

Черніков Ілля Володимирович, ст. гр. 3Е-15б, ФЕЕЕМ, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Chernikov Ilya Volodimirovich, st. gr. 3E-15, FEEEM, VNTU, Vinnitsa.

Науковий керівник:

Абрамчук Оксана Володимирівна, канд. пед.наук, доц. кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, aovb@mail.ru

Abramchuk Oksana Volodimirovna, PhD., Associate Professor, Department of Linguistics VNTU, Vinnitsa. aovb@mail.ru